

Peter Harder

Dr.phil., professor i moderne engelsk sprog
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, KU
harder@hum.ku.dk

Sprog til hjemme- og udebane

Findes der godt og dårligt sprog? Skal man udtale sig om hvilke sproglige valg folk skal træffe? De fleste professionelle sprogfolk vil krybe uden om sådanne spørgsmål og i stedet pointere at alle sprog (og alle menneskers sprog) er lige gode. Det er en vigtig pointe – men det er ikke (længere) et godt nok svar på den normative udfordring.

Den klassiske normative position

Artiklens pointe er at det er nødvendigt for sprogfolk, især sociolingvister, at indtage den normative tilgang til sproglige spørgsmål mere eksplicit i deres professionelle beredskab – på dens rette og gennemtænkte sted. Der er gode grunde til at det ikke er så nemt. Moderne sprogvidenskab opstod mere eller mindre ved at sætte den deskriptive (beskrivende) lingvistik på dagsordenen til erstatning for den normative: Lad os finde ud af hvad folk faktisk siger, i stedet for hvad de burde sige! Og da den deskriptive lingvistik viste sig at være for afhængig af forestillingen om at alle mennesker talte et bestemt sprog på samme måde, opstod sociolingvistikken ved at radikaliserer det samme opgør: Lad os beskrive de forskellige måder folk taler det samme sprog på, i stedet for at lede efter én måde at beskrive det på (som så fremhæves på de øvriges bekostning).

Denne historiske overgang skal ikke rulles tilbage. Klassisk normativ lingvistik hører fortsat hjemme i historiens skraldespand. Fornemmelsen af at den ene sprogform er rigtigere end den anden, har altid afspejlet social prestige snarere end egenskaber ved selve sproget. Når f.eks. engelske lavprestige-former med dobbelt nægtelse (*he can't do nothing*) kritiseres for at være ulogiske, kan den professionelle lingvist henvise til f.eks. spansk, hvor den analoge konstruktion (med 'negativ kongruens') *no puede hacer nada* er uklanderligt 'korrekt'. Jeronimus og hans fornemmelse af at sproget er i forfald, og skal repareres af ældre, besindige, kultiverede mennesker, er udtryk for smagsdommeri, ikke sproglig indsigt.

Ubehaget ved normativitet

Denne holdning til normer er solidt forankret i den almindelige kulturtilstand. I den sidste generation har det været 'in' at se sig selv som en afviger fra normen, jf.

Frederik Stjernfelt og Søren Ulrik Thomsen (2005). Ligesom den anti-normative sprogholdning ses dette typisk som en venstreorienteret holdning – men det er at undervurdere hvor bredt forankret det er. Ligesom EU-modstanden er normoprøret politisk neutralt, eller bi-polært. Blandt dets ansigter er et venstreorienteret, hvis skepsis kan beskrives med Marx-citatet om at de herskende meninger altid er de herskendes; og et neoliberalistisk, hvis grundlæggende identifikation er med individet i modsætning til fællesskabet, og hvor al tale om at man skal gøre noget fordi andre synes det, afvises. Der er altså ikke noget specielt venstreorienteret i at afvise en norm som andre gør gældende:

“Solidaritet er for mig et udtryk præget af tvang. Er man ikke enig i de synspunkter der fremstilles fra dem der udøver solidariteten, skal man pinedød alligevel medvirke.” (Søren Pind, i bogen *Friheden duer til alt godt*, citeret efter Information 12/13 feb. 2005.)

Opgøret med de holdninger der gælder på bjerget, kan derfor ikke placeres entydigt i det kulturpolitiske landskab. Kampråbet 'Nok en sejr til ekspert-ideologien' kunne være fra en borgerlig politiker på jagt efter råd og nævn, men er i det konkrete tilfælde fra sociolingvisten Tore Kristiansen (2004) der sætter spørgsmålstegn ved gyldigheden af bestemte synspunkter på retskrivning. Normerende eksperter er i modvind fra flere retninger i disse år.

Normer som fakta

Der er imidlertid én bestemt ting som gør det problematisk at afslutte diskussionen med henvisning til at den enkelte i sproglige som i alle andre forhold bare skal gøre som han selv synes uden at behøve at tage bestik af hvad andre (og da specielt ikke magthavere) måtte mene. Det er at al social handlen foregår i et landskab hvor normer er en del af virkeligheden. At lade som om de ikke findes, indebærer derfor samme risiko som hvis man ignorerer andre dele af virkeligheden (som hvis en cyklist ignorerer eksistensen af biler). Normer er heller ikke kun hindringer som i en bedre verden ville være afskaffet – tværtimod har normer en helt grundlæggende rolle ved at gøre sociale handlinger meningsfulde. Fodbold kunne ikke findes hvis ikke man gik med på at det “gælder om” at lave flere mål end det andet hold. At man personligt måske er ligeglad eller endog ønsker at det andet hold vinder, ændrer intet ved gyldigheden af den sociale norm om at det gælder om at lave flest mål. Hvis man mener at alle normer principielt er lige gyldige (den ekstreme postmodernitet), må man acceptere at alle handlinger i normbaserede aktiviteter bliver lige gyldige – og altså ligegyldige. At score mål eller ej er ligegyldigt. Det kan man ret til at mene – men man skal nok ikke regne med at blive udtaget til næste kamp.

Sådanne selvfølgelige normative forudsætninger findes også i forbindelse med sprog. Måske den allermest selvfølgelige er at sproget i en samtale opfattes som noget *fælles*. Det er ikke den enkeltes private ejendom. Ellers ville kommunikation i bedste fald være en tilfældighed. Den enkeltes sproglige dispositioner er altid place-

ret i et felt hvor sociale kræfter spiller ind – og hvis man lader som om de sociale faktorer er lige gyldige, har man ikke forstået de basale sproglige spilleregler.

Sproglige udebaner – og de nye udfordringer

Det punkt hvor jeg hævder at der kræves en oprustning af det normative beredskab, må ses ud fra hvad man kan kalde 'udebane-hjemmebane'-distinktionen. Denne sondring afspejler en central akse i den variation som sociolingvister beskæftiger sig med. Alle mennesker (og mange andre dyr) bærer sig forskelligt ad når de er hjemme hos sig selv, og når de er ude på mindre fortroligt territorium. Man føler sig mere tryk på hjemmebanen, og man passer mere på hvad man gør, på udebanen. Det gælder også sprogligt.

Hvis man har en principfast sociolingvistisk korrekt holdning om at den enkeltes sprog altid er godt nok, kunne det imidlertid let udlægges på den måde at den enkeltes hjemmesprog altid er godt nok. Dette passer med en dansk (grundtvigsk) tradition for at fremhæve det kraftens ord, der lever i folkemunde, og se sproget som moders milde stemme. Heraf følger, skarpt trukket op, at den enkelte ideelt skal kunne tale til andre på samme måde som han taler til sin mor. Det er imidlertid ikke kun når det gælder oprydning i kantinen, at det kan være en nødvendig påmindelse at sætte et skilt op med teksten 'Din mor arbejder ikke her'. Ikke mindst i skolesystemet er der behov for at reflektere over hvad der følger heraf.

Med skolen som social arena kommer man imidlertid ind på den problematik hvor sociolingvister, af gode grunde, mest indædt har bekæmpet den gamle normativitet – som blandt meget andet gik ud på at nedvurdere dialektale former hos eleverne, og altså få dem til at skamme sig over deres eget sprog (og dermed deres egen identitet). At blive udnævnt til bonderøv og proletar af sproglige grunde har været en nærliggende risiko for dem der kom langt nok i skolesystemet trods deres sociale outsider-status. I engelsksproget sammenhæng er forholdet til prestigenormer som RP (BBC-varianten) radikaliseret af de nye former for engelsk der på globalt plan kræver ligestilling med britiske og amerikanske standardformer. Hvis man hertil lægger udviklingen i skolesystemet generelt fra 'sort skole' til 'eleven i centrum', er det ikke så underligt at det er vanskeligt at finde klare holdepunkter for et normativt grundlag som en sociolingvist kan føle sig tryk ved at gøre gældende. Men det fjerner ikke problemet: Normativiteten i sig selv er uudryddelig, og spørgsmålet er derfor ikke om man er for eller imod den – men om hvordan man skal navigere i forhold til den.

Globaliseringen rejser problemstillingen fra en anden vinkel og tilføjer en ny og udvidet udebane. Danskere er i stigende grad nødt til at tænke tosproget for at kunne løse deres kommunikative opgaver, med engelsk som det globale prestige-sprog (opadtil i prestigehierarkiet), og med minoritetssprog som det sproglige udgangspunkt for indvandrere der rejser spørgsmålet om betingelser for vellykket integration (nedadtil i prestigehierarkiet).

I ingen af disse udebane-situationer er det godt nok at sige at folks eget sprog er godt nok. Mest indlysende fordi det simpelt hen ikke passer: Virkeligheden er anderledes indrettet. I nogle tilfælde bliver man simpelt hen ikke forstået; i andre tilfælde støder man an imod faktisk eksisterende normer som går i vejen for budskabet – i atter andre er vi inde i en forandringsproces, hvor det ikke er klart hvilken situation vi er på vej imod. I alle situationer hvor folk med god grund kan komme sprogligt i tvivl, har folk med forstand på sprog en forbandet pligt til at give et bud på hvad der er det bedst mulige råd man kan give om hvad det rigtige valg vil være – herunder fortælle folk hvis deres valg er dårligt (med beskrivelse af hvorfor!). Og det ved man i virkeligheden godt, også blandt sociolingvister, jf. Haas 1982, s. 3, citeret fra Milroy & Milroy 1991, s. 11:

[præskription/normer] er en integreret del af sproget... [ved at nægte at forholde sig til præskription/sprognormer] åbner lingvister blot for at ethvert initiativ til sprogplanlægning bliver styret af uvidende amatører og inkompetente pedanter.

Konklusion

Sprogfolk skal endelig holde fast ved (og i påkommende tilfælde indskærpe) at den ene sprogform ikke er finere og bedre end den anden, og ingen har ret til at føle sig hævet over andre af sproglige grunde. Men hvis man siger det i situationer hvor spørgsmålet er hvad der skal til for at agere kompetent på udebane, forvandler denne tilsyneladende helt uangribelige påstand (der er deskriptivt uklanderlig og sociolingvistisk korrekt) sig pludselig til noget helt andet – nemlig vildledning baseret på ønsketænkning. Når man undertiden kan gribe kyndige sprogfolk i noget der ligner denne noget uprofessionelle adfærd, kan det kun forstås på baggrund af uviljen imod overhovedet at anerkende den normative forpligtelse. Derfor må man tage skridtet fra at skælde ud på de falske normative autoriteter til selv at træde i karakter. Det sker heldigvis også, og som eksempel kan anføres nedenstående markering fra Bent Preisler på spørgsmålet om hvordan man skal forholde sig til spørgsmålet om valg mellem standard og variation. Først den 'sociolingvistisk korrekte' dekonstruktion af standardsproget, med endnu et citat fra Milroy & Milroy 1991, s. 22-23:

Det ser derfor ud til at man må forstå standardisering mere abstrakt som en ideologi, og et standardsprog som en ide snarere end en realitet – et sæt af abstrakte normer som den faktiske sprogbrug tilpasser sig i større eller mindre grad.

Og så den nødvendige modbevægelse:

I stedet for at gøre standardengelsk irrelevant betyder udviklingen af en mangfoldighed af kulturelt selvstændige udgaver af engelsk at man må vedligeholde standardengelsk som et middel til tværkulturel kommunikation. (Preisler 1995, s. 355)

Det mest karakteristiske gennemgående træk ved den normering der efter min mening er brug for, er at folk har brug for at udvide deres repertoire i forhold til hvad de har været vant til. Man skal ikke forkaste det man kan, men man har brug for at kunne noget nyt ved siden af – fordi verden har anbragt en på en udebane, man helst også skal kunne klare sig på. Spørgsmålet om hvordan man får fornuftige praksisser i en situation hvor der er flere sprogformer på spil, er i den grad *ikke* noget der løser sig selv. Det gælder f.eks. engelsks rolle som internationalt lingua franca, jf. Phillipson & Skutnabb-Kangas 1999. Den afgørende fejl er at sætte den ene sprogform op imod den anden. Hvis man skal skabe en situation hvor to sprog lever sammen uden at det ene sætter sig prestigemæssigt på det andet, er det klogt at tænke sig godt om i stedet for at lade stå til, jf. Phillipson 2000, s.150. Og det stemmer jo i virkeligheden fint med sociolingvistens identitet som den der repræsenterer sproglig variation.

Citater oversat fra engelsk af Michael Svendsen Pedersen.

Litteratur

- Haas, William: 'On the Normative Character of Language' (1982). I: Haas, W. (ed.): Standard Languages: Spoken and Written. Manchester: Manchester University Press, 1982, 1-36.
- Holmen, Anne og Jens Normann Jørgensen (red.): Sprogs status i Danmark år 2011. (Københavnstudier i tosprogethed 32) København: Danmarks Pædagogiske Universitet, 2000.
- Kristiansen, Tore: Må man diskutere dansk retskrivningspolitik? I: Mål og mæle 2, 2004, 26-31.
- Milroy, James & Lesley Milroy: Authority in Language. Investigating language prescription and standardization. London: Routledge & Kegan Paul, 1991 (1985).
- Phillipson, Robert og Tove Skutnabb-Kangas: Linguistic human rights and English in Europe (1999). I: Dorte Albrechtsen, Birgit Henriksen, Inger M. Mees & Erik Poulsen (red.): Perspectives on Foreign and Second Language Pedagogy. Odense: Odense University Press, 1999, 279-299.
- Phillipson, Robert: English, or no to English in Scandinavia? I: Holmen & Jørgensen (red.), 2000, 139-152.
- Preisler, Bent: Standard English in the World. Multilingua 14-4, 1995, 341-362.
- Preisler, Bent: Danskerne og det engelske sprog. København: Roskilde Universitetsforlag, 1999a.
- Preisler, Bent: Engelsk ovenfra og nedefra: Sprogforandring og kulturel identitet. I: Engelsk eller ikke engelsk? That is the question. København: Gyldendal, 1999b.
- Stjernfelt, Frederik og Søren Ulrik Thomsen: Kritik af den negative opbygghed. København: Vindrose, 2005.